

Весна ЦРНОГЛАВАЦ
Народни музеј, Ниш

СРПСКИ СРЕДЊОВЕКОВНИ НОВАЦ У НАРОДНОМ МУЗЕЈУ У НИШУ

Апстракт: Збирка средњовековног новца Народног музеја у Нишу садржи 117 комада српског средњовековног новца, искованих у периоду од 1276. до 1456. године, и то: 17 примерка новца из краљевског периода (1276-1346), 64 примерка из царског периода (1346-1371), 20 комада из периода обласних господара (1371-1402) и 16 комада из деспотског периода (1402-1456). Поред динара присутан је и један примерак полудинара, који припада имобилизираним врстама цара Душана, односно, ради се о новцу који евоцира ковања цара Душана а кован је највероватније после његове смрти (око 1360 – око 1375).

Кључне речи: Српски средњовековни новац, Збирка средњовековног новца, Народни музеј Ниш, динари, полудинар

1 ИСТОРИЈАТ ЗБИРКЕ

Народни музеј у Нишу од самог свог оснивања 1933. године поседује Нумизматичку збирку. Слободно се може рећи да је управо са формирањем ове збирке све и почело, јер су оснивачи Музеја Боривоје Гојковић и Александар Ненадовић, као вишегодишњи нумизматичари, уступили Музеју града Ниша¹ део својих богатих колекција и дупликата и самим тим поставили основе нумизматичке збирке. Збирку је дуго водио и обрађивао управо Александар Ненадовић. На првој сталној поставци Музеја града Ниша, отвореној у згради Учитељског дома 23. априла 1933. године, био је изложен и антички и српски новац. Након премештања Музеја у зграду Христовулових, 22. октобра 1933. године, организована је нова музејска поставка. Том приликом је материјалу из нумизматичке збирке дато знатно простора, будући да је тада бројала већ

* Весна Црноглавац, е-адреса: crnves@yahoo.com

1 Музеј је основан 2. априла 1933. године под називом Музеј града Ниша, да би након Другог светског рата променио име у Народни музеј у Нишу.

6000 комада новца. Међу њима је било ретких и вредних примерака римског, византијског и српског средњовековног новца².

За време Другог светског рата када је Ниш бомбардован, зграда у којој се Музеј налазио је порушена и том приликом је уништено две трећине музејског фонда и готово целокупан материјал са сталне поставке. Срећна је околност да је трезор у коме је чуван нумизматички материјал остао нетакнут. Непосредно након ослобођења покренута је акција на рашчишћавању рушевина, сакупљању материјала и поновном формирању збирки.

Због наведених околности тешко је пратити динамику попуњавања нумизматичких збирки, па самим тим и Збирке средњовековног новца, која представља тему овог рада. Постојећа документација је непотпуна, јер често недостају подаци о месту налаза новца и начину његове набавке, посебно за период од оснивања Музеја до 1957. године, јер Улазна инвентарна књига за тај период није сачувана.

Данас Збирка средњовековног новца броји 388 комада и у свом саставу има 117 примерака српског средњовековног новца. Први примери српског средњовековног новца заведени у књигу инвентара средњовековног новца представљају поклон Народног музеја Топлице из Прокупља. Ради се о шест динара из оставе откривене у једном гробу у Прокупљу, која се састојала од сребрног накита и новца³. Нумизматички део налаза предат је на чување музејима у Прокупљу, Београду, Нишу и Крушевцу⁴. Народном музеју у Нишу поклоњено је пет динара Стефана Лазаревића (кат.бр. 102, 105, 107, 109, 111) и динар Ђурђа Бранковића (кат.бр. 113).

До значајног повећања Збирке долази током шездесетих година прошлог века. Први откупљен примерак представља динар краља Милутина пронађен 1951. године на локалитету «Кладаниште», у селу Црвена Река код Беле Паланке (кат.бр. 4). Новац је откупљен 1952. године.

Највећи број примерака доспео је у Музеј 1954. године када су набављена 33 комада. Најпре је откупљено 17 комада разних српских динара пронађених на територији Прокупља и Куршумлије (кат.бр. 3, 11, 13, 14, 18, 21, 23, 33, 45, 47, 57, 83, 94, 96, 103, 115, 117). Неколико месеци касније откупљено је још 15 српских

2 Петровић 2005, 41.

3 Остата похрањена у керамичкој посуди пронађена је 1. јуна 1953. године на главном тргу у Прокупљу. Део оставе који чини средњовековни накит састоји се од: два сребрна прстена, три сребрна дугмета, један сребрни ексер и масивна сребрна позлаћена наушница. (Ђоровић-Љубинковић 1958, 145-158).

4 Нумизматички део оставе обухвата 99 примерака новца (Марић 1956, 433). Од тога, 34 комада се налази у Народном музеју у Београду (Радић, Иванишевић 2001, 293 и 304); 4 (или 7) динара Стефана Лазаревића у Народном музеју у Крушевцу (у Улазној књизи инвентара Народног музеја у Крушевцу наведено је да се ради о поклону Музеја Топлице из Прокупља); затим 37 комада новца у Музеју Топлице у Прокупљу, који је украден са сталне поставке 1992. године и 6 динара у Народном Музеју у Нишу, такође поклон Музеја Топлице из Прокупља. Новац који се чува у Народном музеју у Нишу, у Инвентарној књизи средњовековног новца није одређен као део прокупачке оставе. Захваљујући подацима добијеним из Музеја Топлице у Прокупљу, утврђена је веза између нишког дела оставе са њеним остатком.

динара пронађених 1916. године у Нишу (кат.бр. 1, 5, 6, 7, 12, 15, 16, 17, 26, 84, 95, 98, 110, 114, 116), а нешто касније откупљен је и динар Вука Бранковића, из околине села Велепоље код Ниша (кат.бр. 99).

Током 1957. године Збирка средњовековног новца обogaђена је путем откупа са још 22 примерка српских динара пронађених у Нишу. Тачно место налаза познато је за два динара Душана, од којих је један ископан на локалитету Виник (кат.бр. 34), а други у порти цркве Св. Пантелејмона (кат.бр. 43). За остале примере се у књизи инвентара наводи само да су пронађени на територији Ниша (кат.бр. 2, 8, 9, 19, 22, 24, 25, 27, 28, 42, 44, 48, 58, 59, 60, 80, 81, 97, 104, 106).

Следеће, 1958. године откупљен је динар Вука Бранковића, пронађен такође у Нишу (кат.бр. 100).

У годинама које следе долази до знатног опадања у приливу српског средњовековног новца у Нумизматичку збирку. Приликом археолошких ископавања у нишкој тврђави које спроводи нишки Народни музеј 1962. године, пронађен је динар кнеза Лазара⁵ (кат.бр. 85). Исте године Музеј на поклон добија динар (анонимно ковање), пронађен приликом изградње поште у Белој Паланци (кат.бр. 93). Још један примерак Народни музеј добија 1963. године, а реч је о динару Стефана Лазаревића, чије је место налаза непознато (кат.бр. 108).

Уследила је пауза од скоро деценије до нове набавке српског средњовековног новца. Наиме, 1971. године Народни музеј у Нишу откупљује од једног колекционара 48 комада српског средњовековног новца, и то динаре: Душана (кат.бр. 20, 29-32, 35-41), Уроша V (кат.бр. 46, 49-56), Вукашина Мрњачевића (кат.бр. 61-79) и кнеза Лазара (кат.бр. 82, 86-92)⁶. Исте године откупљен је и динар краља Милутина, пронађен у селу Бериље код Прокупља (кат.бр. 10).

Два последња комада српских средњовековних динара, доспела су у Музеј путем ископавања на археолошком налазишту Медијана, обављеним 1972. године. Том приликом пронађени су динар Лазара и Ђурђа Бранковића (кат.бр. 112) и динар Јакова (кат.бр. 101)⁷.

5 Према подацима из теренског дневника, новац је ископан у сектору I, јама II, тер.бр. 588.

6 Према речима власника, новац потиче са територије Србије.

7 Новац је пронађен на простору перистила виле, у средњовековном слоју, на граници квадрата A -V и B-I; тер.бр. 432.

II КОВАЊЕ НОВЦА

Збирка средњовековног новца Народног музеја у Нишу у свом саставу има 117 примерака српских динара, искованих у периоду од 1276. до 1456. године. Емисије новца одређене су према каталогу: Вујадин Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, Београд 2001.

Хронолошки гледано, могу се издвојити четири периода ковања новца (Табела 1):

1. Краљевски период 1276-1346.
2. Царски период 1346-1371.
3. Период обласних господара 1371-1402.
4. Деспотски период 1402-1456

ПЕРИОД КОВАЊА	ВЛАДАР	БРОЈ КОМАДА	БРОЈ КАТАЛОГА
КРАЉЕВСКИ ПЕРИОД 1276-1346	Драгутин (1276-1282/1316)	2	1-2
	Милутин (1282-1321)	10	3-12
	Урош III Дечански (1321-1331)	1	13
	Душан краљ (1331-1346)	4	14-17
ЦАРСКИ ПЕРИОД 1346-1371	Душан цар (1346-1355)	24	18-41
	Имобилизиране врсте Душана (око 1360-око 1375)	3	42-44
	Урош V (1355-1371)	12	45-56
	Вукашин (1365-1371)	25	57-81
ПЕРИОД ОБЛАСНИХ ГОСПОДАРА 1371-1402	Кнез Лазар (око 1370-1389)	11	82-92
	Анонимно ковање (око 1310-око 1400)	1	93
	Балша III (1403-1421)	1	94
	Вук Бранковић (око 1375-1396)	6	95-100
	Јаков (око 1380-око 1395)	1	101
ДЕСПОТСКИ ПЕРИОД 1402-1456	Стефан Лазаревић (1389-1427)	10	102-111
	Лазар и Ђурђе Бранковић (око 1402-1410)	1	112
	Ђурђе Бранковић (око 1402-1456)	5	113-117
Укупно:		117	

Табела 1. Распоред ковања новца по владарима

1. КРАЉЕВСКИ ПЕРИОД 1276-1346.

Најраније примерке српског средњовековног новца у нумизматичкој збирци Народног музеја у Нишу чине два динара **краља Драгутина (1276-1282/1316)**. Реч је о емисијама динара са заставом, врста 2.1.2. На аверсу је приказан Христ који седи на престолу, а на реверсу Св. Стефан, заштитник династије Немањића, који краљу предаје заставу (кат.бр. 1-2). Динари са заставом представљају прве српске динаре, чије је ковање започело управо за време краља Драгутина, осамдесетих година XIII века у Брскову. Ковани су по узору на венецијанску грош тежине 2,178 грама и финоће 0.965, од кога су се разликовали само по натпису на реверсу. Као најважнија емисија краља Драгутина, кована је преко две деценије⁸.

Ковање **краља Милутина (1282-1321)** заступљено је са осам примерака динара са заставом и два примерка крстастих динара. То су уједно и два најзначајнија ковања краља Милутина.

Динари са заставом, врста 3.1 (кат.бр. 3-10), представљају најбројнију врсту српског средњовековног новца. Ковани су у бројним емисијама различитих тежина и финоће, у Брскову, у периоду од 1282. до око 1310. године⁹. Реч је о врсти кованој по узору на Драгутинов динар, врста 2.1.2.

Крстасти динари, врста 3.7 (кат.бр. 11-12), представљају друго по важности ковање краља Милутина. На аверсу је представљен Христ на престолу, а на реверсу Св. Стефан који краљу предаје двоструки крст. Ова врста динара почиње да се кује око 1310. године, а један од основних разлога за повлачење динара са заставом и ковање нове врсте, представљала је чињеница да су динари са заставом током дугог периода ковања и бројних емисија различитих финоћа и тежина, изгубили доста на својој вредности и угледу¹⁰. Крстасти динари представљају прву емисију новца која је у целости обележена словним ознакама, ради ефикасније контроле закупаца ковница и емисија¹¹. На оба примерка јављају се сигле Т - V на аверсу.

Ковање **краља Уроша III Дечанског (1321-1331)** заступљено је са једним примерком (кат.бр. 13). Припада динарима врсте 5.2, који на аверсу имају представу Христа који седи на престолу, а на реверсу краља који седи на престолу и држи скиптар и мач. Ова врста кована је на Руднику, који је краљ преузео од Владислава II крајем 1323. године¹². На аверсу има сигле L – P.

Ковање **краља Душана (1331-1346)** заступљено је са четири динара са шлемом и челенком (кат.бр. 14-17). Ова врста динара уведена је током краљевског

8 Иванишевић 2001, 91.

9 Исић, 97.

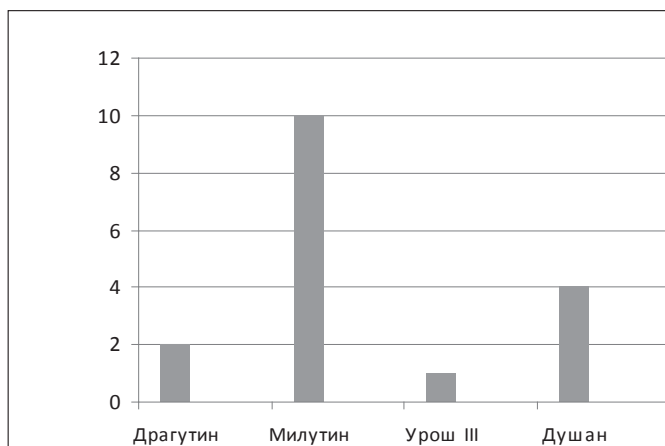
10 Исић, 99.

11 Исић, 100.

12 Исић, 104.

периода ради уједначавања новчаних система, а кована је у великом броју еми-сија и највероватније у више ковница¹³.

Варијанта 6.4.1 заступљена је са три примерка (кат.бр. 14-16), а варијанта 6.5.1 са једним примерком (кат.бр. 17). Код обе варијанте на аверсу је представљен Христ на престолу, а на реверсу шлем са челенком. Разлика се јавља у натпису на реверсу. Сигле се јављају на аверсима два примерка: N – O (кат.бр. 15) и N - G (кат.бр. 17).

Графикон 1. Заступљеност новца према владарима у краљевском периоду

2. ЦАРСКИ ПЕРИОД 1346-1371.

Ковање **цара Душана (1346-1355)** заступљено је са 24 комада динара који припадају врстама: 6.9, 6.10, 6.11, 6.21 и 6.22.

Врста 6.9 уведена је ради обележавања крунисања краља Душана за цара, које је извршено 1346. године у Скопљу. На аверсу је представљен Христ који седи на престолу, а на реверсу владар који стоји и кога крунишу анђели. Ради се о великој емисији која је кована у већем броју ковница¹⁴. У каталогу су заступљена три примерка ове врсте, која припадају варијанти 6.9.1 (кат.бр. 18-20). Сигле се јављају на аверсу једног примерка и то: N - O (кат.бр. 20).

Врста 6.10 представља једну од првих емисија цара Душана, која је кована углавном у централним и јужним областима државе¹⁵. Ова врста има на аверсу представу Христа који седи на престолу, а на реверсу вишередни натпис. У каталогу је заступљена са два примерка (кат.бр. 21-22) који имају сигле на аверсу, и то: N-O (кат.бр. 21) и R-V (кат.бр. 22).

¹³ Истѿо, 120.

¹⁴ Истѿо, 124.

¹⁵ Истѿо, 127.

Врста 6.11 има на аверсу представу попрсја Христа, а на реверсу цара који јаше. У каталогу је заступљена варијанта 6.11.1 са три примерка (кат.бр. 23-25). Два комада имају сигле на аверсу, и то: N-O (кат.бр. 24) и R-V (кат.бр. 25).

Врста 6.21 има на аверсу представу Христа који седи на престолу, а на реверсу цара и царицу који стоје и држе између себе двоструки крст. У каталогу је заступљена са седам примерака (кат.бр. 26-32). Сигле се јављају на аверсима код четири динара, и то: N-G (кат.бр. 29-30) и R-V (кат.бр. 27-28). Ради се о врсти кованој у више ковница¹⁶.

Врста 6.22.2 има исту аверсну представу као претходна, а на реверсу цара и царицу који стоје и једном руком држе двоструки крст, док другу руку држе на грудима. Ова врста је заступљена са девет комада (кат.бр. 33-41).

Имобилизиране врсте цара Душана представљају динаре који евоцирају ковања цара Душана, а ковани су највероватније после његове смрти (око 1360-око 1375). У каталогу су заступљена три примерка:

Врста 7.1 има на аверсу представу Христа који стоји на супеданеуму, а на реверсу цара и царицу који стоје и држе између себе двоструки крст, а у другој руци скиптар (кат.бр. 42). Ова врста се приписује емисијама везаним за јужне делове земље, највероватније коване за време краља Вукашина. Спада у изузетно ретке врсте, која је досад била забележена само једним примерком¹⁷.

Врста 7.2 има на аверсу представу Христа који седи на престолу, а на реверсу цара и царицу који стоје и држе између себе крст, а у другој руци скиптар (кат.бр. 43). Ова врста такође представља ретку емисију, за коју се претпоставља да је кована у северној Македонији између 1360. и 1370. године¹⁸. Обележена је сиглом O-G на реверсу.

Врста 7.6.1 има на аверсу Христа који седи на престолу, а на реверсу цара и царицу који седе и у рукама држе скиптар са крстом (кат.бр. 44). Ова врста представља емисију полудинара, за коју се претпоставља да је кована крајем шездесетих и почетком седамдесетих година XIV века у централним деловима земље¹⁹.

Ковање **цара Стефана Уроша V (1355-1371)** представљено је са 12 примерака (кат.бр. 45-56).

Врста 9.6 има на аверсу представу цара који јаше надесно, а на реверсу шлем са челенком. У каталогу је заступљен једним комадом, који на реверсу има сиглу у виду звездице (кат.бр. 45). Сматра се да је ова врста кована у јужним областима царства у Македонији²⁰.

Врста 9.7 има на аверсу представу цара који седи на престолу, а на реверсу шлем са челенком. Заступљен је са два примерка: варијанта 9.7.1, код које је

¹⁶ Исић, 131.

¹⁷ Исић, 134.

¹⁸ Исић.

¹⁹ Исић.

²⁰ Исић, 136.

владар представљен без нимба (кат.бр. 46), и варијанта 9.7.2, код које је владар представљен са нимбом (кат.бр. 47). Сигла G се јавља на аверсу код кат.бр. 46.

Врста 9.18 има на аверсу представу Христа који седи на престолу, а на реверсу цара и царицу који стоје и држе између себе двоструки крст, а у другој руци скиптар са крстом. У Збирци је представљена једним примерком (кат.бр. 48).

Врста 9.20 има Христово попрсје на аверсу, а цара који јаше на реверсу. Заступљена је са четири комада (кат.бр. 49-52). Сви примерци имају на аверсу и реверсу сигле R-V.

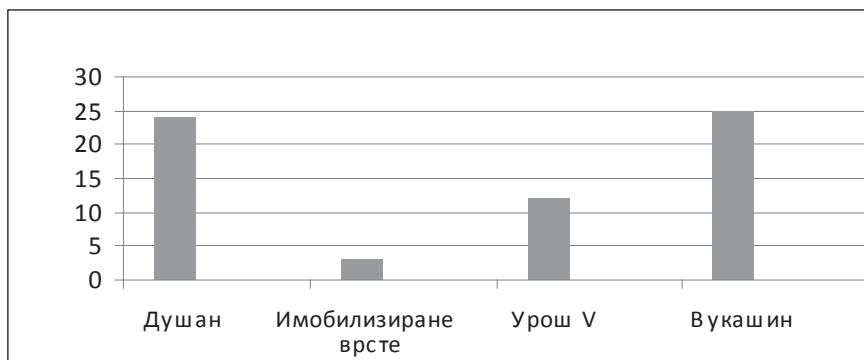
Врста 9.22 има на аверсу представу шлема са челенком, а на реверсу цара и царицу који стоје и држе између себе двоструки крст, а у другој руци скиптар са крстом. Заступљена је са четири примерка (кат.бр. 53-56). Само један комад има сиглу R - V на реверсу (кат.бр. 55).

Ковање врста 9.6 и 9.7 везује се за ковнице у јужним и централним областима, док врсте 9.20 и 9.22 спадају међу последња царска ковања Уроша V из северних области, највероватније рудничке ковнице²¹.

Ковање **краља Вукашина (1365-1371)** представљено је са 25 примерака (кат.бр. 57-81).

Врста 12.5 има на аверсу представу Христа на престолу, а на реверсу вишередни натпис. Заступљена је са 23 комада (кат.бр. 57-79). Сигла **Ѓ** се јавља на 14 примерака (кат.бр. 57-59, 62-65, 67-79, 72-74), а сигла **Ѓ-П** на девет (кат.бр. 60-61, 66, 71, 75-79). Ова врста представља најважнију емисију краља Вукашина, чија је једна од главних ковница била у Новом брду²².

Врста 12.7 има на аверсу представу Христа који стоји на супеданеуму, а на реверсу вишередни натпис. Заступљена је са два комада (кат.бр. 80-81).

Графикон 2. Заступљеност новца према владарима у царском периоду

21 *Истѿо*, 139.

22 *Истѿо*, 143.

3. ПЕРИОД ОБЛАСНИХ ГОСПОДАРА 1371-1402.

Ковање **кнеза Лазара (око 1370-1389)** представљено је са 11 примерака (кат. бр. 82-92).

Врста 24.3 има на аверсу представу Христа, а на реверсу кнеза који седи на престолу. Заступљена је са једним комадом (кат.бр. 82). На аверсу има сиглу G.

Врста 24.10 има на аверсу представу Христа који стоји у мандорли, а на реверсу кнеза који стоји и у десној руци држи скиптар са крстом, док му лева рука почива на појасу. Заступљена је са два комада (кат.бр. 83-84).

Врста 24.14 има аверсну представу као претходни, а на реверсу кнеза који стоји и у десној руци држи скиптар са крстом, а у левој акакију. Заступљена је са једним примерком (кат.бр. 85). Ова врста динара представља главно ковање новобрдске ковнице²³.

Врста 24.22 има на аверсу представу Христа који седи на престолу, а на реверсу кнеза који седи на престолу и држи скиптар са крстом и акакију. Заступљена је са седам комада и сви су обележени сиглом R-V на аверсу (кат.бр. 86-92).

На почетку владавине кнеза Лазара коване су врсте 24.3 (у централним областима) и 24.22 (у северним областима), док су врсте 24.10, 24.14 и 24.22 коване у другој половини његове владавине²⁴.

Анонимно ковање (око 1310-око 1421) представљено је са једним примерком (кат.бр. 93). Ради се о динару врсте 25.1, који на аверсу има представу Христа који седи на престолу, а на реверсу Св. Марка који предаје заставу дужду. Ова врста представља имитацију прве емисије венецијанског гроша²⁵.

Ковање **Балше III (1403-1421)** представљено је са једним комадом врсте 29.1, која на аверсу има представу Св. Лаврентија који стоји у мандорли, а на реверсу грб (кат.бр. 94). Овај новац кован је у Бару²⁶.

Ковање **Вука Бранковића (око 1375-1396)** представљено је са шест примерака (кат.бр. 95-100) и то четири врсте, које на аверсу имају исту представу - Христа који седи на престолу, а различите реверсе:

Врста 31.5 на реверсу има представу Св. Стефана који стоји и држи кадионицу и јеванђеље. Заступљена је са једним комадом (кат.бр. 95). На аверсу има сиглу П.

Врста 31.6 на реверсу има представу владара који стоји. Заступљена је са два примерка варијанте 31.6.1, код које владар у десној руци држи скиптар са крстом, док му лева рука почива на појасу (кат.бр. 96-97). Ова врста представља једно од првих ковања и уједно најтежих емисија Вука Бранковића²⁷.

²³ Исић, 163.

²⁴ Исић, 161.

²⁵ Исић, 164.

²⁶ Исић, 167.

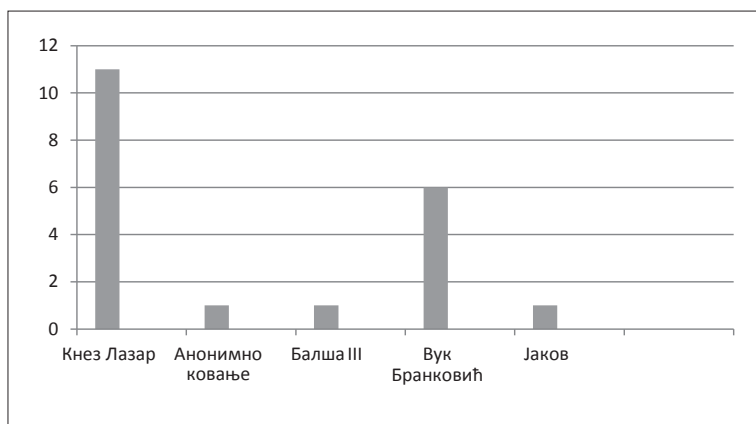
²⁷ Исић, 169.

Врста 31.14 на реверсу има вишередни натпис. Заступљена је са два комада (кат.бр. 98-99).

Врста 31.16 на реверсу има представу лава који корача надесно. Заступљена је са једним примерком (кат.бр. 100).

Главну емисију Вука Бранковића представља динар врсте 31.6, а затим следе динари врсте 31.14 и 31.16²⁸.

Ковање локалног феудалца **Јакова (око 1380-око 1395)** представљено је једним примерком, који припада врсти 33.2 (кат.бр. 101). На аверсу је представљен Христ који седи на престолу, а на реверсу владар који стоји и у десној руци држи копље са заставом, док му лева рука почива на појасу. Ова врста припада једној од две новчане врсте које је Јаков ковао као вазал Вука Бранковића²⁹.

Графикон 3. Заступљеност новца према владарима у периоду обласних господара

4. ДЕСПОТСКИ ПЕРИОД 1402-1456.

Ковање деспота **Стефана Лазаревића (1402-1427)** представљено је са 10 примерака (кат.бр. 102-111). Ради се о емисијама нових динара, који су уведени монетарном реформом спроведеном између 1402. и 1407. године³⁰.

Врста 42.20 има на аверсу представу Христа који седи на престолу, а на реверсу деспота који стоји. Заступљена је са два комада (кат.бр. 102-103).

Врсте 42.43, 42.45 и 42.47 имају на аверсу представу Христа који стоји у ман-дорли, а на реверсу различите вишередне натписе.

Врста 42.43 заступљена је са једним комадом варијанте 42.43.1 (кат.бр. 104), врста 42.45 са два комада (кат.бр. 105-106), исто као и врста 42.47 (кат.бр. 107-108).

28 Исто, 168.

29 Исто, 170.

30 Исто, 184.

Врсте 42.48, 42.49 и 42.54 заступљене су са по једним примерком. Све имају на аверсу представу Христа који седи на престолу, а на реверсу различите вишередне натписе (кат.бр. 109, 110), односно монограм (кат.бр. 111).

Ковање **Лазара и Ђурђа Бранковића (око 1402-1410)** представљено је једним примерком врсте 44.1. На аверсу налазимо представу Христа који седи на престолу, а на реверсу вишередни натпис (кат.бр. 112). Ова емисија има за узор реформисане динаре деспота Стефана Лазаревића, те се датије у период после његове реформе спроведене између 1402. и 1407. године³¹.

Збирка српског средњовековног новца завршава се ковањима **Ђурђа Бранковића (око 1402-1456)**, које је представљено са пет примерака (кат.бр. 113-117). Емисије Ђурђа Бранковића можемо поделити на два раздобља:

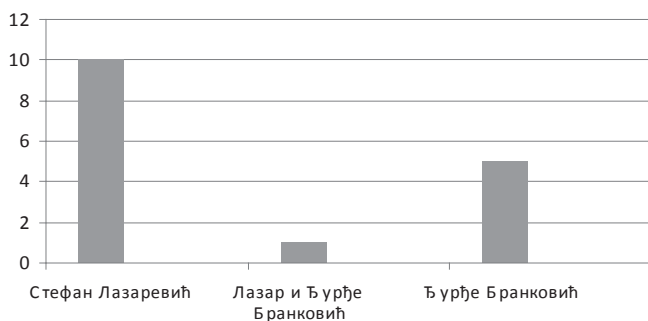
Прво раздобље обухвата ковања обласног господара (1402-1427), које је заступљено са два комада врсте 45.2 (кат.бр. 113-114)³². На аверсу је представљен Христ у мандорли, а на реверсу лав који корача налево.

Другом раздобљу припадају ковања деспота (1427-1456). Првим ковањима деспотског периода припада врста 45.12, која на аверсу има монограм, а на реверсу лава који корача³³. Заступљена је са једним комадом (кат.бр. 115).

Након спровођења монетарне реформе 1435. године уводе се врсте 45.20 и 45.24³⁴.

Врста 45.20 на аверсу има вишередни натпис, а на реверсу лава који корача. Заступљена је са једним примерком (кат.бр. 116).

Врста 45.24 на аверсу има представу деспота који стоји, а на реверсу поред лава који корача, налази се и натпис ковнице-престонице Смедерево. Заступљена је са једним комадом (кат.бр. 117). Ова врста динара припада најстаријим ковањима града Смедерева³⁵.

Графикон 4. Заступљеност новца према владарима у деспотском периоду

31 Исић, 188.

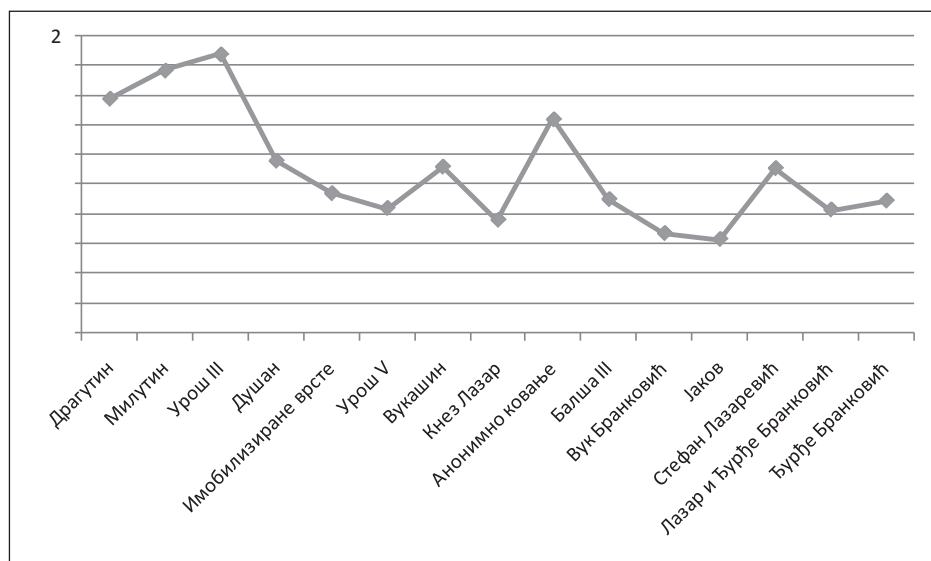
32 Исић, 190.

33 Исић

34 Исић, 191.

35 Исић, 192.

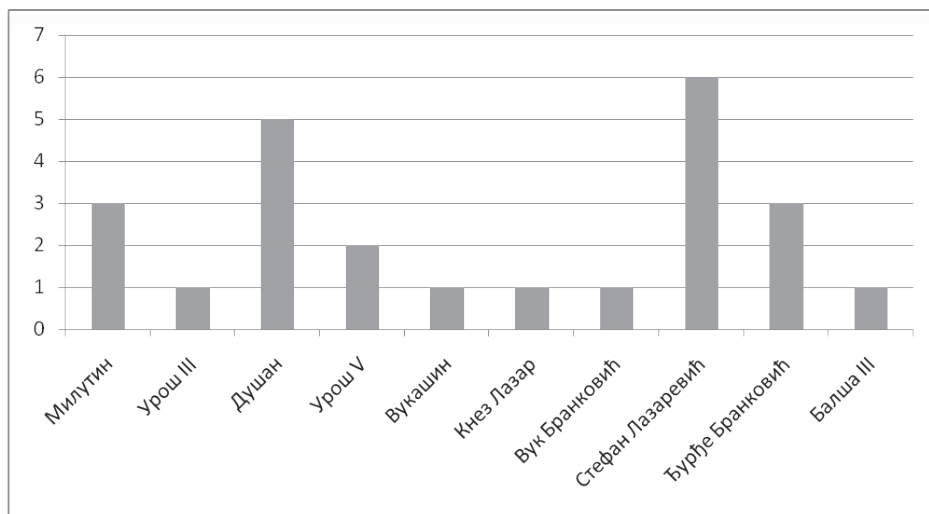
На графикону 5. приказане су вредности средњих тежина српских динара. Иако је метролошка анализа извршена на не тако великом броју примерака (117 комада), ипак се јасно може уочити стална тенденција смањења тежине динара. Највећу тежину имају динари ковани током краљевског периода и она се креће између 2.19 и 1.58 грама, при чему средње тежине износе од 1.88 до 1.58 грама. Већ током царског периода почиње процес веће депресијације динара. Најнижу вредност средње тежине имају динари обласних господара Вука Бранковића (0.67 грама) и Јакова (0.63 грама). До значајног повећања тежине динара долази за време Стефана Лазаревића (средња тежина износи 1.15 грама), који спроводи новчану реформу у периоду између 1402. и 1407. године и уводи ковање нових динара. Последњи примерци српских динара у Нумизматичкој збирци Народног музеја у Нишу ковани су за време Ђурђа Бранковића, који за подлогу свог новца узима реформисане динаре Стефана Лазаревића, да би око 1435. године реорганизовао ковање новца. Средња тежина динара Ђурђа Бранковића износи 0.89 грама.

Графикон 5. Средње тежине српских динара

III ЗАКЉУЧАК

Од 117 примерака српског средњовековног новца из Народног музеја у Нишу, 24 комада потиче са подручја Прокупља и Куршумлије, 44 са територије града Ниша и околине, а 49 из осталог дела Србије.

Графикон 6. Заступљеност новца према владарима на подручју Прокупља и Куршумлије

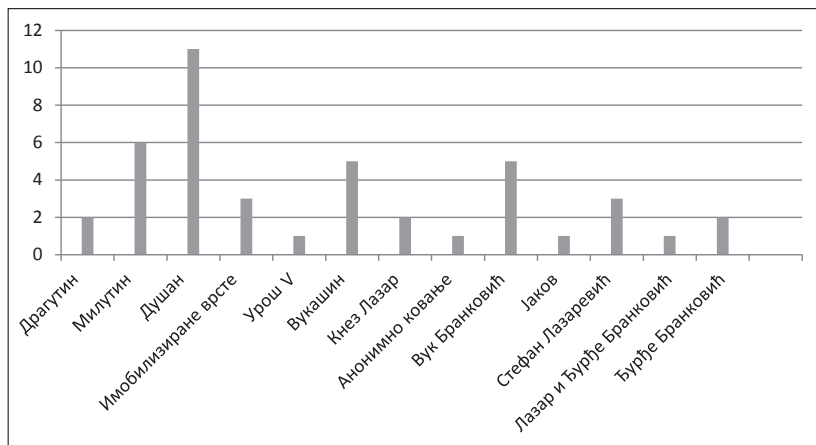
Територија Прокупља и Куршумлије налазила се у саставу српске државе од времена краља Драгутина (карта 1.) до владавине деспота Стефана Лазаревића, што потврђују и налази српског новца из Народног музеја у Нишу (графикон 6.). Од 24 динара, колико се чува у Нумизматичкој збирци, најзначајније примере са ове територије представљају динари из прокупачке оставе и динар Балше III. Прокупачкој остави припада пет динара Стефана Лазаревића (кат. бр. 102, 105, 107, 109 и 111) и динар Ђурђа Бранковића (кат. бр. 113)³⁶. Динар Балше III, господара Зете, представља веома редак налаз новца (кат. бр. 94). По један примерак евидентиран је у поменутој прокупачкој остави (у делу који се чува у Народног музеју у Београду³⁷) и у остави из Банатске Дубице³⁸, док се један комад налази у Музеју града Београда³⁹. Значајно је истаћи да су сви наведени динари Балше III пронађени далеко изван матичног подручја.

³⁶ Ђоровић-Љубинковић 1958, 145-158.

³⁷ Радић, Иванишевић 2001, 304.

³⁸ Иванишевић 2001, 167.

³⁹ Новаковић 1986, 34.

Графикон 7. Заступљеност новца према владарима на подручју Ниша

Најстарији примерци српског новца који потичу са територије града Ниша и околине јесу динари са заставом краљева Драгутина и Милутина (кат. бр. 1, 2, 4-9). У то време ова област се налазила у саставу бугарске државе (карта 1.), те присуство српског новца указује на извоз динара са заставом. Наиме, познато је да је ова врста динара наложена у бројним оставама похрањеним далеко ван матичног подручја, на простору од југоисточне Француске до обала Црног мора⁴⁰. Након експанзије српског динара са заставом долази до смањења ареала оптицаја, тако да се емисије српског новца коване после 1310. године јављају углавном на територији српске државе и суседних области, што потврђује и налаз крстастог динара краља Драгутина из Ниша (кат.бр.12).

На подручју града Ниша, најзаступљенији су динари ковани током царског периода. Ово време карактерише обимна новчана продукција и велике емисије новца, што је било у складу са ширењем српске државе. Након битке код Велбужда 28. јула 1330. године, Ниш је припојен српској држави⁴¹, услед чега долази до повећања циркулације српског новца током владавине Душана (графикон 7.). Из Ниша потиче 11 динара Душана, и то три кована у периоду пре крунисања Душана за цара 1346. године (кат.бр. 15-17) и осам комада искованих током царског периода (кат.бр. 19, 22, 24-28, 34). Значајне комаде представљају врсте имобилизираних динара цара Душана (кат.бр. 42-44). Ради се о динарима који, према В. Иванишевићу, евоцирају ковања цара Душана, а који су ковани после његове смрти у периоду између 1360. и 1375. године⁴². Динар врсте 7.1 (кат.бр. 42) је од посебног значаја, имајућу у виду да је досад евиден-

40 Иванишевић 2001, 93.

41 Калић-Мијушковић 1983, 96.

42 Исто, 134.

тиран само један комад ове врсте у каталогу Ш. Љубића⁴³. И динар врсте 7.2 (кат.бр. 43), пронађен у порти цркве Св. Пантелејмона у Нишу 1957. године, представља раритетни примерак, с обзиром да је познат само један примерак забележен у остави из Новог Пазара⁴⁴. Локалитет Св. Пантелејмон налази се на десној обали реке Нишаве, недалеко од истоимене цркве подигнуте 1878. године (карта 2.). Током вишегодишњих археолошких истраживања на том локалитету, константовано је постојање темељних остатака средњовековне цркве и некрополе из XII-XIII века⁴⁵. Примерак врста 7.6.1 (кат.бр. 44) представља полудинар, чији су налази досад потврђени у оставама из Косовог Поља и Новог Брда⁴⁶. Ови комади имобилизованих врста динара цара Душана представљају једине, до сада познате, појединачне налазе ове врсте, с обзиром да су досада забележени искључиво у оставама.

Дезинтеграција српског Царства уследила је после седамдесетих година XIV века, што се директно одразило на новчану продукцију. Стварањем нових области појавиће се бројне емисије новца обласних господара и локалних феудалаца. Иако подељена на више самосталних ковања, продукција српског новца била је малог обима, што потврђују и примерци из Ниша. Тако бележимо само један динар цара Уроша V (кат.бр. 48) и пет динара краља Вукашина (кат.бр. 58-61, 80, 81), једног од најзначајнијих феудалаца тог времена, који је владао градом Прилепом и областима у западној Македонији⁴⁷. Иако је потврђено постојање његовог новца и ван области којима је владао, динари из Ниша представљају најисточније познате примере његовог новца.

Период када се Ниш налазио у саставу државе кнеза Лазара (од око 1370. године до 1386. године када га освајају Турци) заступљен је налазима два динара (кат. бр. 84 и 85). Један динар је пронађен приликом археолошких истраживања на простору нишке тврђаве 1962. године⁴⁸ (кат.бр. 85). Током вишегодишњих ископавања унутар Тврђаве (карта 2.), константовано је постојање средњовековног слоја и капије из времена деспотовине, чији су темељни остаци откривени уз западни зид Јагодин-малске капије⁴⁹.

Иако Турци освајају Ниш 1386. године и под њиховом управом остаје све до око 1404. године, и даље пратимо оптицај српских динара на овом простору. Ради се о пет динара Вука Бранковића, који је владао територијом између

43 Љубић 1875, Т. VIII.20

44 Иванишевић 2001, 111.

45 Археолошка истраживања обављена су током 1966. и 1969. године (В. Кораћ, Истраживање остатака храма Св. Пантелејмона у Нишу, *Зборник радова византолошкој институције* 39, Београд 2001/2002, 103-115), као и у периоду од 2002. до 2007. године (документација Народног музеја у Нишу).

46 Иванишевић 2001, 111 и 144.

47 Ферјанчић 1966, 108.

48 Новац је пронађен у јами укопаној на око 25м северно од Београдске капије (Подаци из документације Народног музеја у Нишу).

49 Подаци из документације Завода за заштиту споменика културе у Нишу.

Сјенице, Копаоника, Скопља и горњих токова Таре и Мораче⁵⁰. Присуство динара Вука Бранковића у Нишу сведочи о циркулацији његовог новца изван матичне територије (кат.бр. 95, 97-100).

Ниш ће се поново наћи у саставу српске државе током владавине деспота Стефана Лазаревића, у периоду од око 1404. до 1428. године, када га трајно освајају Турци⁵¹. Овај период карактерише смањен оптицај српског новца, о чему сведоче ретки налази: динар Јакова (кат.бр. 101), три динара Стефана Лазаревића (кат.бр. 104, 106, 110), динар Лазара и Ђурђа Бранковића (кат.бр.112) и два динара Ђурђа Бранковића (кат.бр. 114, 116).

Значајне налазе из овог периода представљају два динара пронађена током археолошких истраживања на налазишту Медијана 1972. године (карта 2.). Наиме, приликом истраживања перистила виле, регистровано је постојање средњовековних укопа у којима су пронађена два гроба, остаци огњишта, хлебне пећи и уломци средњовековне керамике. Поред наведеног, пронађени су и динар Јакова (кат.бр.101) и динар Лазара и Ђурђа Бранковића (кат.бр. 112)⁵². Динар Јакова, локалног феудалца, је врста коју је он ковао као вазал Вука Бранковића. Заједничко ковање браће Лазара и Ђурђа Бранковића спада у изузетно ретке врсте. Један динар пронађен је у граду Сталаћу⁵³, а два динара су забележена у збирци Сергија Димитријевића⁵⁴. Постојање средњовековног насеља на Медијани посведочено је и током истраживања из 2001. године, када су пронађени остаци куће из XII века, као и током истраживања из 2010. године, када је на простору вестибула виле откривена јама (бунар?) са средњовековном керамиком⁵⁵.

Иако не тако велика по свом обиму, Збирка српског средњовековног новца Народног музеја у Нишу ипак износи нова сазнања по питању оптицаја и распрострањености одређених емисија новца српских владара и обласних господара. С обзиром на мали број објављених нумизматичких збирки и појединачних налаза српског новца са територије Републике Србије, овај рад свакако употпуњава слику о монетарним процесима који су се одвијали на територији Српске средњовековне државе и њеном окружењу.

50 Калић-Мијушковић 1983, 98

51 *Исџо*, 100-101.

52 М. Максимовић пише о овоме: Прилог проучавању некропола на Медијани, *Зборник Народног музеја у Нишу* 18, Ниш 2011 (у штампи).

53 Иванишевић 2001, 188.

54 Димитријевић 2001, 394-395, Врста 292.

55 Подаци из документације Народног музеја у Нишу.

Карта 1. Србија од 1282. до 1321. године

Карта 2. Налазишта српског средњовековног новца на подручју Ниша

КАТАЛОГ

Новац је одређен према каталогу: Вујадин Иванишевић, *Новчарство средњовековне Србије*, Београд 2001.

Каталог садржи следеће одреднице: име владара, ковницу (уколико је позната), редни број, опис аверса и реверса, деноминацију, промер (у милиметрима), тежину (у грамима), осу, промену на новцу (уколико је има), сиглу, референцу, инвентарни број и место налаза.

СТЕФАН ДРАГУТИН (1276-1282/1316)

Ред. бр.	Опис	Деноминација R (mm) T (g) Оса Промене на новцу	Сигла	Референца	Инв.бр. Место налаза
1.	Ав. IC - XC Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престоу са наслоном окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. STEFAN – R/E/X – S – STEFAN Краљ, лево и св. Стефан, десно који му предаје заставу, стоје окренути лицем. Краљ у плашту и хаљини, у левој руци држи акакију. Св. Стефан са нимбом и у далматики левом руком прихвата јеванђеље.	динар 22 1,58 ↘		2.1.2	38 Ниш
2.	Ав. I[C] - XC Рв. STEF[AN] – R/E/X – S – ST[EF]AN	динар 22 1,58 ↘ Пробушен		2.1.2	116 Ниш

СТЕФАН УРОШ II МИЛУТИН (1282 – 1321)

3.	Ав. IC - [XC] Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоним окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. VROSIVS – R/E/X – S – ST[EFAN] Краљ, лево и св. Стефан, десно који му предаје заставу, стоје окренути лицем. Краљ у плашту и хаљини, у левој руци држи акакију. Св. Стефан са нимбом и у далматики левом руком прихвата јеванђеље.	динар 21 1,84 ↓		3.1	29 Територија Прокупља и Куршумлије
4.	Ав. IC - XC Рв. VROSIV[S] – R/E/X – S – STEFA[N]	динар 20 1,60 ↓		3.1	30 Лок. Кладаниште, с. Црвена река код Беле Паланке
5.	Ав. [IC] - XC Рв. VROSIVS – R/E/X – S – STEFAN	динар 20 1,85 ↑		3.1	35 Ниш
6.	Ав. IC - XC Рв. VROSI[VS] – R/E/X – S – STEFA[N]	динар 20 2,01 ↓		3.1	46 Ниш
7.	Ав. IC - XC Рв. VROSIV[S] – R/E/X – S – STEFA[N]	динар 21 1,50 ↓		3.1	47 Ниш
8.	Ав. IC - XC Рв. VROSIVS – R/E/X – S – STEFAN	динар 20 2,10 ↘ Пробушен		3.1	117 Ниш
9.	Ав. IC - XC Рв. VROSIVS – R/E/X – S – [STEFAN]	динар 21 1,74 ↓		3.1	119 Ниш

10.	Ав. IC - XC Рв. VRO[SIVS] - R/E/X - S - STEFAN	динар 21 2,19 ↑		3.1	160 Село Бериље, околина Прокупља
11.	Ав. IC-XC Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоном окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. [V]ROSIVS - R/E/X - [S] STEFAN Краљ, лево и св. Стефан, десно који му предаје двоструки крст, стоје окренути лицем. Краљ у плашту и хаљини, у левој руци држи акакију. Св. Стефан са нимбом и у далматике левом руком прихвата јеванђеље.	динар 20 1,57 ↑	T - V	3.7	22 Територија Прокупља и Куршумлије
12.	Ав. [IC]-XC Рв. [VROSIVS] - R/E/X - S STEFAN	динар 20 1,37 ↓ Пробушен	T - V	3.7	33 Ниш

СТЕФАН УРОШ III ДЕЧАНСКИ (1321 - 1331)

13.	Ав. IC-XC Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоном окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. СТЕФАЊ ОУРОШЪ – КРАЉЪ ТРЕТИ Краљ са отвореном круном, у панциру и хаљини седи на престолу без наслона окренут лицем. У десној руци држи скиптар са крстом, а у левој мач положен преко крила.	динар 23 1,88 ↗	L - P	5.2	19 Територија Прокупља и Куршумлије
-----	---	--------------------------	-------	-----	--

СТЕФАН ДУШАН, краљ (1331-1346)

14.	Ав. IC-XC Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоном окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље Рв. + MONITA – REX STE[FA] Шлем са челенком, дашчицом, розетом и перјаницом окренут налево.	динар 19 1,20 ↗ Пробушен		6.4.1	13 Територија Прокупља и Куршумлије
15.	Ав. IC-XC Рв. + MONIT[A] – REX STEFA	динар 19 1,42 ↘	N - O	6.4.1	34 Ниш
16.	Ав. IC-XC Рв. + MONITA – R[EX S] TEFA	динар 20 1,41 ↘		6.4.1	39 Ниш
17.	Ав. [IC]-XC Рв. [S]TEFANVS – DEI [GRA REX]	динар 20 1,45 ↘	–♂	6.5.1	43 Ниш

СТЕФАН ДУШАН, цар (1346-1355)

18.	Ав. IC-[X]C Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоном окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље Рв. Ⲭⲫⲗ - ⲪⲚ Цар са затвореном круном, у сакосу, манијаку и дијадами стоји окренут лицем и крунишу га два анђела, један са леве, а други са десне стране. У десној руци држи скиптар са једноструким крстом, а у левој акакију.	динар 21 1,37 ↘ Пробушен		6.9.1	9 Територија Прокупља и Куршумлије
-----	--	--------------------------------------	--	-------	---

19.	Ав. I[C-X[C] Рв. ⱮФЬ - [Ѕ]Р	динар 22 1,44 ↖ Пробушен		6.9.1	121 Околина Ниша
20.	Ав. IC-XC Рв. ⱮФЬ - ЅР	динар 21 1,59 ↓ Пробушен	И – О	6.9.1	167 Србија
21.	Ав. IC-XC Рв. + [CT] / ѿФЯНЬ Б / ЪХАБЯ Б / ЛАГОБЕР / ННЧРЬБ	динар 21 1,59 ↙ Пробушен	N – О	6.10	24 Територија Прокупља и Куршумлије
22.	Ав. [IC]-X[C] Рв. + CTФНЬ / [Ь]ХА БА БА / ГОБЪРНН / ЧРЬН	динар 20 1,89 ↖	R – V	6.10	111 Ниш
23.	Ав. IC-XC Попрсје Христа са нимбом, у туники и колобиону, окренуто лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи акакију. Рв. ⱮФЬ - ЅР Цар са затвореном круном, у сакосу, манијаку и дијадами окренут лицем, јаше надесно. У десној руци држи скиптар са крстом, а у левој акакију.	динар 20 1,16 ↖ Напукао		6.11.1	23 Територија Прокупља и Куршумлије
24.	Ав. IC-XC Рв. ⱮФЬ - ЅР	динар 22 1,44 ↖ Напукао	N – О	6.11.1	122 Ниш
25.	Ав. [IC-XC] Рв. ⱮФЬ - ЅР	динар 21 1,35 ↖ Пробушен	R – V	6.11.1	123 Ниш

26.	Ав. І[С - ХС] Христ са нимбом, у тунки и колобиону, седи на престоу са наслонем окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. ⲓⲫⲏ - [ⲗⲣ̅] Цар, лево и царица, десно стоје окренути лицем и држе између себе двоструки крст. Цар са затвореном круном, у сакусу, манијаку и дијадами у десној руци држи скиптар са крстом. Царица са отвореном круном, у сакусу, манијаку и дијадами, у левој руци држи скиптар са крстом.	динар 16 0,48 ↓ Пробушен		6.21	41 Ниш
27.	Ав. ІС-ХС Рв. ⲓⲫⲏ - ⲗⲣ̅	динар 20 1,37 ↑	R - V	6.21	124 Ниш
28.	Ав. ІС-ХС Рв. [ⲓⲫⲏ] - ⲗⲣ̅	динар 18 0,91 ↙	R - V	6.21	125 Ниш
29.	Ав. ІС-ХС Рв. ⲓⲫⲏ - [ⲗⲣ̅]	динар 19 1,10 ↓	N - Ⲅ	6.21	176 Србија
30.	Ав. ІС-ХС Рв. ⲓⲫⲏ - ⲗⲣ̅	динар 21 1,03 ↘	N - Ⲅ	6.21	180 Србија
31.	Ав. ІС-ХС Рв. ⲓⲫⲏ - [ⲗⲣ̅]	динар 17 0,83 →		6.21	182 Србија
32.	Ав. ІС-ХС Рв. ⲓⲫⲏ - ⲗⲣ̅	динар 18 0,85 ↗		6.21	185 Србија

33.	Ав. [IC-XC] Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоним окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. Ⲭⲓⲛ - Ⲫⲣ	динар 17 0,67 ↘		6.22.2	21 Територија Прокупља и Куршумлије
34.	Ав. [IC-XC] Рв. Ⲭⲓⲛ - Ⲫⲣ	динар 18 0,88 →		6.22.2	107 Лок. Виник код Ниша
35.	Ав. [IC-XC] Рв. Ⲭⲓⲛ - Ⲫⲣ	динар 18 0,95 ↘		6.22.2	175 Србија
36.	Ав. [IC-XC] Рв. Ⲭⲓⲛ - Ⲫⲣ	динар 19 0,96 ↘		6.22.2	177 Србија
37.	Ав. [IC-XC] Рв. Ⲭⲓⲛ - Ⲫⲣ	динар 19 0,93 ←		6.22.2	178 Србија
38.	Ав. [IC-XC] Рв. Ⲭⲓⲛ - Ⲫⲣ	динар 19 1,04 ↙		6.22.2	179 Србија
39.	Ав. [IC-XC] Рв. Ⲭⲓⲛ - Ⲫⲣ	динар 19 0,96 →		6.22.2	181 Србија
40.	Ав. [IC-XC] Рв. Ⲭⲓⲛ - Ⲫⲣ	динар 18 1,19 ↓		6.22.2	183 Србија
41.	Ав. [IC-XC] Рв. Ⲭⲓⲛ - Ⲫⲣ	динар 19 1,08 ↘		6.22.2	184 Србија

ИМОБИЛИЗИРАНЕ ВРСТЕ ЦАРА ДУШАНА (око 1360-око 1375)

42.	Ав. [IC] - XC Христ са нимбом, у туники и колобиону, стоји на супеданеуму окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. [ФГ] - ЗГ Цар, лево и царица, десно стоје окренути лицем и држе између себе двоструки крст. Цар са затвореном круном, у сакусу, манијаку и дијадами у десној руци држи скиптар са крстом. Царица са отвореном круном, у сакусу, манијаку и дијадами у левој руци држи скиптар са бисерима.	динар 19 1,06 ↘		7.1	112 Ниш
43.	Ав. IC - [XC] Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоном окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. [ФГ] - ЗГ Цар, лево и царица, десно стоје окренути лицем и држе између себе крст. Цар са затвореном круном, у сакусу, манијаку и дијадами у десној руци држи скиптар са крстом. Царица са отвореном круном, у сакусу, манијаку и дијадами, у левој руци држи скиптар са бисерима.	динар 20 1,06 ↓	О – ⚔	7.2	108 Порта цркве Св. Пантелејмона у Нишу

44.	Ав. [IC-XC] Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоном окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље Рв. ФР - [ЗР] Цар, лево и царица, десно седе окренути лицем и држе између себе скиптар са крстом. Цар са затвореном круном, у сакоу, манијаку и дијадами у десној руци држи скиптар са крстом. Царица са отвореном круном, у сакоу, манијаку и дијадами у левој руци држи скиптар са крстом.	полудинар 15 0,71 ↘		7.6.1	120 Ниш
-----	--	--	--	-------	------------

СТЕФАН УРОШ V (1355-1371)

45.	Ав. ШР - Ш Цар са затвореном круном, у сакоу, манијаку и дијадами окренут лицем, јаше надесно. У десној руци држи скиптар са крстом, а у левој акакију. Рв. [+0YR - ШШ ШР] Шлем са челенком, дашчицом, розетом и перјаницом окренут налево.	динар 20 0,92 ↗ Напукао		9.6	20 Територија Прокупља и Куршумлије
46.	Ав. [8P0]Ш - ЧР Цар са затвореном круном, у сакоу, манијаку и дијадами седи на престолу без наслона окренут лицем. У десној руци држи скиптар са крстом, а у левој акакију. Рв. VR[O]SIVS -IMPERATOR	динар 18 0,86 ↘ Пробушен	--♂	9.7.1	172 Србија
47.	Ав. [8P0]Ш - ЧР Цар са нимбом и затвореном круном, у сакоу, манијаку и дијадами седи на престолу без наслона окренут лицем. У десној руци држи скиптар са крстом, а у левој акакију. Рв. VROSIVS -I[MP]ERATOR	динар 18 1,10 ↑		9.7.2	25 Територија Прокупља и Куршумлије

48.	Ав. [IC - XC] Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоним окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. ф - [џ] Цар, лево и царица, десно стоје окренути лицем и држе између себе двоструки крст. Цар са затвореном круном, у сакусу, манијаку и дијадами у десној руци држи скиптар са крстом. Царица са отвореном круном, у сакусу, манијаку и дијадами, у левој руци држи скиптар са крстом.	динар 16 0,90 ↖	N	9.18	126 Ниш
49.	Ав. [IC - XC] Попрсје Христа са нимбом, у туники и колобиону, окренуто лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. [џP̄ - џP̄] Цар са затвореном круном, у сакусу, манијаку и дијадами окренут лицем, јаше налево. У десној руци држи скиптар са крстом, а у левој акакију.	динар 17 0,90 ↖	R - V	9.20	168 Србија
50.	Ав. IC-XC Рв. [џP̄ - џP̄]	динар 16 0,82 →	R - V	9.20	169 Србија
51.	Ав. IC-XC Рв. [џP̄ - џP̄]	динар 17 0,93 ↑	R - V	9.20	170 Србија
52.	Ав. IC-XC Рв. [џP̄ - џP̄]	динар 17 0,56 ↖	R - V	9.20	171 Србија

53.	Ав. ΙΟΘVO[...]- VOΘIVΘΙ Шлем са челенком, велом, дашчицом, розетом и перјаницом окренут надесно. Рв. Цар, десно и царица, лево стоје окренути лицем и држе између себе двоструки крст. Цар са затвореном круном, у сакосу, манијаку и дијадами у левој руци држи скиптар са крстом. Царица са отвореном круном, у сакосу, манијаку и дијадами у десној руци држи скиптар са крстом.	динар 17 0,80 ↗		9.22	173 Србија
54.	Ав. IOSIOPI – ΙΘΙ[...] I	динар 17 0,79 ↙		9.22	186 Србија
55.	Ав. O[...] IOEI – IOEIO [...]	динар 18 0,77 ↑	V	9.22	187 Србија
56.	Ав. OPIOP – [...]EOI	динар 17 0,88 ↓		9.22	188 Србија

ВУКАШИН (1365-1371)

57.	Ав. [IC] - XC Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоном окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. ЂА ХА / БА БАГО / ВЪРНИИ/ КРА БАБ / КАШИ	динар 20 1,07 ← Пробушен	– ⚔	12.5	12 Територија Прокупља и Куршумлије
58.	Ав. IC-[XC Рв. ЂА ХА / БА БАГО / ВЪРНИ Џ/ КРА БАБ / КАШИ	динар 18 1,06 →	– ⚔	12.5	114-1 Ниш
59.	Ав. IC-XC Рв. ЂА ХА / БА БАГО / ВЪРНИ Џ/ КРА БАБ / КАШИ	динар 18 1,23 ↗	– ⚔	12.5	114-2 Ниш

60.	Ав. IC-XC Рв. ЂѢ ХА / [БА] БАГО / ЂѢРНИИ / КРА БАБ / КАШИ	динар 19 1,14 ↘	с-л	12.5	115 Ниш
61.	Ав. IC-XC Рв. ЂѢ ХА / [БА] БАГО / [Б]ѢРНИИ / КРА БАБ / КАШИ	динар 18 1,03 ↘	с-л	12.5	196 Србија
62.	Ав. IC-XC Рв. ЂѢ ХА / БА БАГО / ЂѢРНИ Џ / КРА БАБ / КАШИ	динар 19 1,22 ↑	- ђ	12.5	197 Србија
63.	Ав. IC-XC Рв. ЂѢ ХА / БА БАГО / ЂѢРНИ Џ / [КРА БАБ] / КАШИ	динар 19 1,11 ↓	- ђ	12.5	198 Србија
64.	Ав. IC-XC Рв. ЂѢ ХА / БА БАГО / ЂѢРНИ Џ / КРА БАБ / КАШИ	динар 19 1,45 ↘	- ђ	12.5	199 Србија
65.	Ав. IC-[XC] Рв. ЂѢ ХА / БА БАГО / ЂѢРНИ Џ / КРА БАБ / КАШИ	динар 19 1,17 ↘	- ђ	12.5	200 Србија
66.	Ав. [IC]-XC Рв. ЂѢ ХА / БА БАГО / [Б]ѢРНИИ / КРА БАБ / КАШИ	динар 19 1,11 ↘	с-л	12.5	201 Србија
67.	Ав. IC-XC Рв. ЂѢ ХА / БА БАГО / ЂѢРНИ Џ / КРА БАБ / КАШИ	динар 18 1,09 ↘	- ђ	12.5	202 Србија
68.	Ав. IC-XC Рв. ЂѢ ХА / БА БАГО / ЂѢРНИ / [К]РА БАБ / КАШИ	динар 18 1,14 ↘	- ђ	12.5	203 Србија
69.	Ав. [IC]-XC Рв. ЂѢ ХА / БА БАГО / ЂѢРНИ Џ / КРА БАБ / [КАШИ]	динар 19 1,06 ↓	- ђ	12.5	204 Србија
70.	Ав. IC-XC Рв. ЂѢ ХА / БА БАГО / ЂѢРНИ Џ / КРА БАБ / КАШИ	динар 18 0,93 ↘	- ђ	12.5	205 Србија

71.	Ав. IC-XC Рв. Ђ[Љ] ХА / БА БАГО / Ђ[Р]ННН / КРА БА[Љ] / КАШ	динар 19 1,16 ↓	с - л	12.5	206 Србија
72.	Ав. IC-XC Рв. Ђ[Љ] ХА / БА БАГО / Ђ[Р]НН Џ / [К]РА БА[Љ] / [К]АШ	динар 19 1,21 ↑	- ђ	12.5	207 Србија
73.	Ав. IC-XC Рв. Ђ[Љ] ХА / БА БАГО / Ђ[Р]НН Џ / [К]РА БА[Љ] / [КА]Ш	динар 19 0,98 ↘	- ђ	12.5	208 Србија
74.	Ав. IC-XC Рв. Ђ[Љ] ХА / БА БАГО / Ђ[Р]НН Џ / КРА [Љ]АБ / КАШ	динар 18 1,09 ↑	- ђ	12.5	209 Србија
75.	Ав. IC-XC Рв. Ђ[Љ] ХА / БА БАГО / Ђ[Р]ННН / КРА БАБ / КА[Ш]	динар 20 1,20 ↗	с - л	12.5	210 Србија
76.	Ав. IC-XC Рв. Ђ[Љ] ХА / БА БАГО / Ђ[Р]ННН / КРА БАБ / КАШ	динар 19 0,99 ↗	с - л	12.5	211 Србија
77.	Ав. IC-XC Рв. Ђ[Љ] ХА / БА БАГО / Ђ[Р]ННН / КРА БАБ / КАШ[Љ]	динар 18 1,04 ↘	с ₁ - л	12.5	212 Србија
78.	Ав. IC-XC Рв. [Љ] ХА / [Љ]А БАГО / Ђ[Р]ННН / КРА БАБ / КАШ	динар 20 1,03 ↘	с - л ₁	12.5	213 Србија
79.	Ав. IC-XC Рв. [Љ] ХА / БА БАГО / Ђ[Р]ННН / КРА БАБ / КАШ	динар 20 1,31 ↘	с - л	12.5	214 Србија
80.	Ав. IC - XC Христ са нимбом, у туники и колобиону, стоји на супеданеуму окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. Ђ[Љ] ХА / БА БАГО / ОБ[Љ] НН / [К]РА БА / [Љ]КАШН / Н	динар 19 1,21 ↗		12.7	113-1 Ниш

81.	Ав. IC-[XC] Рв. ЂѢ ХА / БГА БЛАГ / ОБЕРНИ / КРААЪ [В]А / ЂК[А]ШН / НЪ	динар 19 1,21 ↘		12.7	113-2 Ниш
-----	---	--------------------------	--	------	--------------

КНЕЗ ЛАЗАР (око 1370-1389)

82.	Ав. IC - X[C] Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоним окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. КН - ПЅЪ / ЛА - ЗРЪ Кнез са затвореном круном, у сакусу, манијаку и дијадими седи на престолу без наслона окренут лицем. У десној руци држи скиптар са крстом, а у левој акакију.	динар 20 1,18 ↑		24.3	189 Србија
83.	Ав. IC - [XC] Христ са нимбом, у туники и колобиону, стоји у мандорли окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. CONTE [L] - ASARO Кнез у хаљини и са појасом стоји окренут лицем. У десној руци држи скиптар са крстом, а лева му почива на појасу.	динар 14 0,56 ↗ Пробушен	- 6	24.10	16 Територија Прокупља и Куршумлије
84.	Ав. [IC] - XC Рв. CONTE L - ASARO	динар 18 0,68 ←		24.10	36 Ниш

Ковница Ново Брдо

85.	Ав. [NOVOMON - TE] M APCES Христ са нимбом, у туники и колобиону, стоји у мандорли окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. + CONT[E] L -[ASARO] Кнез у сакусу, манијаку и дијадами стоји окренут лицем. У десној руци држи скиптар са крстом, а у левој акакију.	динар 15 0,50 ←		24.14	149 Нишка тврђава
86.	Ав. [IC] - XC Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоним окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. [K̅Z̅] - II̅ Кнез са затвореном круном, у сакусу, манијаку и дијадами седи на престолу без наслона окренут лицем. У десној руци држи скиптар са крстом, а у левој акакију.	динар 17 0,83 ↗		24.22	174 Србија
87.	Ав. [IC-XC] Рв. K̅Z̅ - II̅	динар 17 0,86 ↘	R - V	24.22	190 Србија
88.	Ав. IC-[XC] Рв. K̅Z̅ - II̅	динар 17 0,89 ↓	R - [V]	24.22	191 Србија
89.	Ав. IC-XC Рв. [K̅]Z̅ - II̅	динар 17 0,83 ↘	[R] - V	24.22	192 Србија
90.	Ав. [IC-XC] Рв. K̅[Z̅] - II̅	динар 17 0,78 ↘	R - V	24.22	193 Србија
91.	Ав. [IC-XC] Рв. K̅Z̅ - II̅	динар 17 0,63 ↙	[R] - V	24.22	194 Србија

92.	Ав. [IC-XC] Рв. ⲕⲗ - ⲡⲏ	динар 16 0,62 ←	R - V	24.22	195 Србија
-----	--	--------------------------	-------	-------	---------------

АНОНИМНА КОВАЊА (око 1310-око 1400)

93.	Ав. [IC – XC] Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоним окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. [...] - DVX - [...] Дужд, лево и Св. Марко, десно који му предаје заставу, стоје окренути лицем. Дужд у плашту и хаљини у левој руци држи акакију. Св. Марко са нимбом и у далматике левом руком прихвата јеванђеље.	динар 17 1,44 ↓		25.1	159 Ниш
-----	---	--------------------------	--	------	------------

БАЛША III (1403-1421)

Ковница Бар

94.	Ав. [S LAVRE] - NCIVS M Св. Лаврентије са нимбом и у далматике стоји у мандорли окренут лицем. У десној руци држи кадионицу, а у левој јеванђеље. Рв. M BALSE –[D GORGI SM] Грб са штитом са лављом главом на коме стоји шлем са велом, круна и лавља глава окренути налево.	динар 19 0,90 ↗ Пробушен	м	29.1	11 Територија Прокупља и Куршумлије
-----	---	--------------------------------------	---	------	--

ВУК БРАНКОВИЋ (око 1375-1396)

95.	Ав. [IC-XC] Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу без наслона окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. ЂЉ[КЉ] Св. Стефан са нимбом и у далматике стоји окренут лицем. У десној руци држи кадионицу, а у левој јеванђеље.	динар 15 0,64 ↓ Пробушен	П	31.5	44 Ниш
96.	Ав. [IC-XC] Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоном окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. Ђ ЂЉКЉ - Ђ ЂЉКЉ Господин у сакоу, манијаку и дијадами стоји окренут лицем. У десној руци држи скиптар са крстом, а лева му почива на појасу.	динар 16 0,78 ↓		31.6.1	18 Територија Прокупља и Куршумлије
97.	Ав. [IC-XC] Рв. Ђ ЂЉКЉ - Ђ ЂЉКЉ	динар 15 0,79 ↘		31.6.1	118 Ниш
98.	Ав. [IC-XC] Рв. + ЂЉК / 0ЂЉ ДН / [Н]ДР[Љ] / М Штит са три траке испод натписа.	динар 15 0,52 ↘		31.14	37 Ниш
99.	Ав. [IC-XC] Рв. + ЂЉК / 0ЂЉ ДН / НДР[Љ] / М	динар 15 0,64 ↓ Напукао		31.14	53 Село Велепоље код Ниша
100.	Ав. [IC-XC] Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу без наслона окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. + [Ђ ЂЉКЉ] Лав корача надесно.	динар 14 0,65 ↑		31.16	135 Ниш

ЈАКОВ (око 1380-око 1395)

101.	Ав. [ГѦК]-БѦ Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу са наслоним окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. БѦѦѦѦ – [БѦѦѦѦ] Господин у сакусу, манијаку и дијадими стоји окренут лицем. У десној руци држи копље са заставом, а лева му почива на појасу.	динар 15 0,63 ↘		33.2	217 Лок. Медијана код Ниша
------	--	--------------------------	--	------	----------------------------------

СТЕФАН ЛАЗАРЕВИЋ (1389-1427)

102.	Ав. IC - XC Рв. ДЕСПОТ - СТЕФАН Деспот у хаљини и са појасом стоји окренут лицем. У десној руци држи скиптар са лабарумом, а у левој скиптар са крином.	динар 18 1,06 ↓		42.20	5 Прокупље (остава)
103.	Ав. IC - XC Рв. ДЕСПОТ – СТЕФАН	динар 18 1,20 ↓		42.20	17 Територија Прокупља и Куршумлије
104.	Ав. IC - XC Христ са нимбом, у туники и колобиону, стоји у мандорли окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. ТѦѦ / [ДЕ]СПО / Т СТЕ[Ф] / АѦѦ	динар 18 1,31 ↙		42.43.1	109 Ниш
105.	Ав. IC - XC Христ са нимбом, у туники и колобиону, стоји у мандорли окренут лицем. Обе руке раширене. Рв. ДЕС / ПОТ	динар 17,5 1,18 ↓		42.45	2 Прокупље (остава)

106.	Ав. IC-[XC] Рв. дес / пот	динар 18 1,15 ↓		42.45	110 Ниш
107.	Ав. IC - XC Христ са нимбом, у туники и колобиону, стоји у мандорли окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. НОВА / ЦЕКА Г / НА Д[Е]С / ПОТІ	динар 17,5 1,11 ↙		42.47	4 Прокупље (остава)
108.	Ав. IC-XC Рв. [Н]ОВА / ЦЕКА Г / НА дес / ПОТА	динар 17 0,90 ↗		42.47	151 Непознато место
109.	Ав. IC - XC Христ са нимбом, у туники и колобиону, седи на престолу без наслона окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. дес / ПОТ С / ТЕФА / НЊ	динар 18 1,02 ↗		42.48	1 Прокупље (остава)
110.	Ав. IC-[XC] Рв. Д[Е] / СПО / Т [Љ]	динар 17 1,11 ←		42.49	40 Ниш
111.	Ав. IC-XC Рв. К / ТДН / П	динар 18 1,11 ↘		42.54	3 Прокупље (остава)

ЛАЗАР И ЂУРЂЕ БРАНКОВИЋ (око 1402-1410)

112.	Ав. IC-XC Рв. ГЊЊ / ГЮРЬГЬ / Н ЛАЗА / РЬ	динар 18 0,83 ↘		44.1	216 Лок. Медијана код Ниша
------	---	--------------------------	--	------	----------------------------------

ЂУРЂЕ БРАНКОВИЋ, обласни господар (1402-1427)

113.	Ав. IC - XC Христ са нимбом, у туники и колобиону, стоји у мандорли окренут лицем. Десном руком благосиља, а у левој држи јеванђеље. Рв. + ГО[СПОД]ИИ НЬ ГЮРЬГЬ Лав корача налево.	динар 17 0,97 ↑		45.2	6 Прокупље (остава)
114.	Ав. IC-X[C] Рв. ГОСПОДИ[Н НЬ] ГЮРЬГЬ	динар 16 0,88 ↘		45.2	42 Ниш

ЂУРЂЕ БРАНКОВИЋ, деспот (1427-1456)

115.	Ав. [ГЊЊ] / ДЕСПО[ТЬ Б] у кругу: ГЮРЬГЬ Монограм. Рв. Налево. Около венац и шестокраке звезде.	динар 16 0,78 ↓		45.12	15 Територија Прокупља и Курумблије
116.	Ав. ГЊЊ / ДЕСПО / ТЬ Г Рв. Лав корача налево.	динар 12 0,90 ↘		45.20	31 Ниш

Ковница Смедерево

117.	Ав. [Д]ЕСПОТЬ - ГЮРЬГЬ Деспот са отвореном круном, у плашту, панциру, хаљини и са појасом стоји окренут лицем. У десној руци држи усправљени мач, а у левој глоб са крстом. Рв. СМЕДЕРЕВО Лав корача налево.	динар 14 0,92 ↑ Пробушен		45.24	14 Територија Прокупља и Курумблије
------	---	--------------------------------------	--	-------	--

SERBIAN MEDIEVAL COINS IN THE NATIONAL MUSEUM IN NIŠ

Summary

Key words: Serbian medieval coins, Collection of Medieval Coins, National Museum in Niš, dinars, half-dinar

The Collection of Medieval Coins of the National Museum in Niš contains 388 pieces, of which 117 are specimens of Serbian medieval coins. The coins have been collected since the foundation of the Museum in 1933, and the largest number of coins was obtained during the 1960s. Originating from the territory of the city of Niš are 44 pieces, 24 are from the territory of Prokuplje and Kuršumlja, and the remaining 49 were obtained from a collector, with information that they originated from Serbia. The circulation of Serbian money in the territory of Niš, Prokuplje and Kuršumlja reflects the historical circumstances observed in the period from the end of the 13th to the mid-15th century. Namely, while the area of Prokuplje and Kuršumlja was part of the Serbian state from the time of the rule of King Dragutin, the area of Niš was part of the Bulgarian state until the battle of Velbužd in 1330, when it was added to the Serbian state. The finds of dinars with the flag of the kings Dragutin and Milutin, in the area of Niš, indicate that Serbian money was exported to Bulgaria (Cat. Nos. 1, 2, 4-9).

The greater number of Serbian dinars in circulation in Niš and its vicinity during the imperial period corresponded with the expansion of the Serbian state and the increase in the production of money. The most important specimens of coins from this period are the three immobilised dinars of the emperor Dušan (Cat. Nos. 42, 43, 44), which were minted after his death, in the period between 1360 and 1375. These pieces represent the only known individual finds of this type of dinar, considering that they have so far been registered only in hoards.

The disintegration of the Serbian Empire, which followed after the 1370s, had a direct effect on the production of money. With the creation of new regions, numerous issues appeared of regional lords and local feudal masters. Although divided into several independent types of coinage, the production of Serbian money was small in scale, testimony of which are the specimens from Niš. Thus, we found only one dinar of Emperor Uroš V (Cat. No. 48) and five dinars of King Vukašin (Cat. Nos. 58-61, 80, 81), one of the most important feudal rulers of that time, who ruled the town of Prilep and the regions in western Macedonia. Although the existence of his money has been confirmed outside of the area which he ruled, the dinars from Niš represent the easternmost known specimens of his money.

The period when Niš was part of the state of Prince Lazar (from around 1370 to 1386, when the Turks conquered it) is represented by the finds of two dinars (Cat. Nos. 84, 85), of which

one specimen was found during archaeological explorations in the area of the Niš fortress in 1962 (Cat. No. 85).

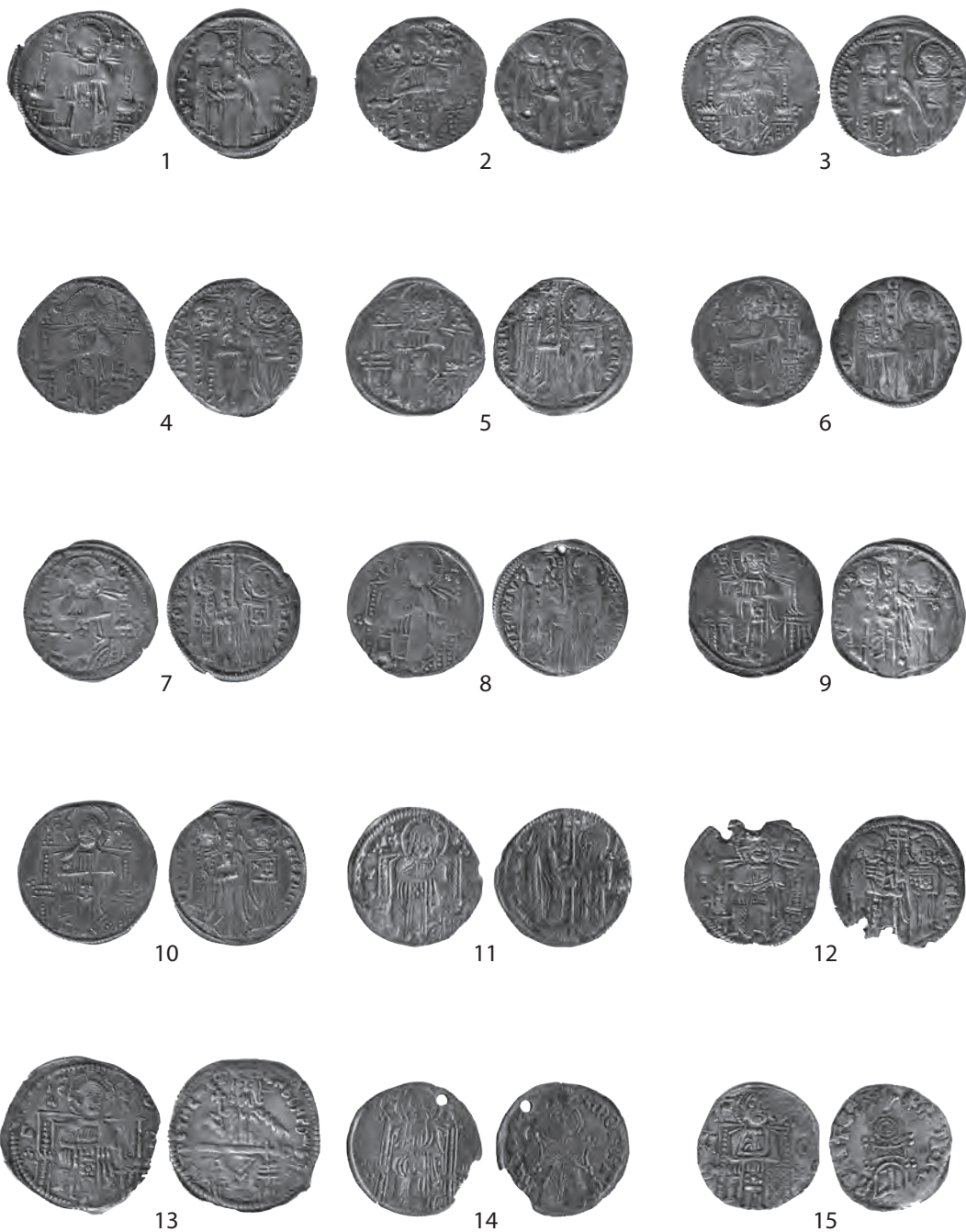
Although the Turks conquered Niš in 1386, and held it until around 1404, Serbian dinars were still in circulation in this area. They are five dinars of Vuk Branković, who ruled the territory between Sjenica, Kopaonik, Skopje and the upper course of the rivers Tara and Morača. The presence of dinars belonging to Vuk Branković in Niš is proof that his coins were in circulation outside of their domicile territory (Cat. Nos. 95, 97-100).

Niš once again became part of the Serbian state during the rule of Despot Stefan Lazarević, in the period from around 1404 to 1428, when the Turks conquered it permanently. This period is characterised by a reduction in the amount of Serbian money in circulation, which is indicated by less frequent finds: a dinar of Jakov (Cat. No. 101), three dinars of Stefan Lazarević (Cat. Nos. 104, 106, 110), a dinar of Lazar and Đurađ Branković (Cat. No. 112) and two dinars of Đurađ Branković.

Two dinars discovered during archaeological explorations on the locality of Mediana in 1972, represent significant finds from this period. Namely, during the exploration of the peristyle of a Roman villa, the existence of medieval burials was registered, where two graves were found, the remains of a hearth, a bread stove and fragments of medieval ceramics. Besides these, a dinar of Jakov (Cat. No. 101) and a dinar of Lazar and Đurađ Branković (Cat. No. 112) were also discovered. The dinar of Jakov, a local feudal master, is the type he minted as a vassal of Vuk Branković. The joint coinage of the brothers Lazar and Đurađ Branković belong to an exceptionally rare type. One dinar was found in the town of Stalać, and two were registered in the collection of Sergije Dimitrijević.

Although not very large in volume, the Collection of Serbian Medieval Coins of the National Museum in Niš still represents a source of new knowledge regarding the circulation and spread of certain issues of money of the Serbian rulers and regional lords.

ТАБЛА I

ТАБЛА II

ТАБЛА III

31

32

33

34

35

36

37

38

39

40

41

42

43

44

45

ТАБЛА IV

46

47

48

49

50

51

52

53

54

55

56

57

58

59

60

ТАБЛА V

61

62

63

64

65

66

67

68

69

70

71

72

73

74

75

ТАБЛА VI

ТАБЛА VII

91

92

93

94

95

96

97

98

99

100

101

102

103

104

105

ТАБЛА VIII

106

107

108

109

110

111

112

113

114

115

116

117